

Ernest Mandel

Nykapitalismens ursprung

Ernest Mandel, som skickat oss denna artikel, spelar en dominerande roll inom kontinental socialistisk debatt. Han är redaktör för den belgiska veckotidningen "La Gauche" (Vänstern), som är språkrör för en socialism till vänster om mitten. Mest känd har han väl blivit genom sitt omfattande arbete om marxistisk ekonomi ("Traité d'Economie marxiste"), som utkom för några år sedan på Paris-förlaget Juillard.¹

Den analys Mandel här gör är i första hand baserad på nordamerikanskt och västeuropeiskt material. Den skandinaviska kapitalismen är ju rätt speciell genom att socialdemokratin här har blivit det statsbärande partiet. Fackföreningsrörelsen har också åtskilligt större inflytande än i övriga Europa. De speciella problem som skapas av dessa förhållanden finns det anledning att återkomma till för Zenits del. – *Red*

1929 års ekonomiska kris ändrade i grunden attityden hos bourgeoisin och dess ideologer till staten; den förändrade vidare samma borgerlighets attityd till sitt eget systems framtid.

Bourgeoisins ifrågasättande av systemet har tagit sig olika uttryck. Det har tagit formen av försök att konsolidera kapitalismen med fascistiska medel och olika auktoritära experiment, som t. ex. i vissa europeiska länder. I USA har det tagit en mindre våldsam form och det är det amerikanska samhället från 1932-40, som förutskickar vad vi idag kallar nykapitalism.

Vad är orsaken till att det inte är en generaliserad fascistisk erfarenhet utan snarare upplevelsen av en "idyllisk avspänning" i de sociala konflikterna, som så har kommit att utmärka nykapitalismen? Det fascistiska systemet var betingat av en samhällskris och var politiskt och ekonomiskt extremt. Det rådde skarpa konflikter mellan klasserna, vilka ytterst var bestämda av en lång period av ekonomisk stagnation, då förhandlingsmarginalen krympt och underhandlingarna mellan arbetarklass och bourgeoisin nästan helt upphört. Det kapitalistiska samhället har blivit oförenligt med en överlevande och oberoende arbetarrörelse.

I kapitalismens historia skiljer vi mellan periodiska kriser, som inträffar vart 5:e, 7:e eller 10:e år, och de längre cykler, som den ryske ekonomen Kondratieff först talade om och som man kan kalla "långa perioder" och som sträcker sig över 25-30 år. Efter en "lång period" med stigande priser följer ofta en "lång period" med fallande priser. Det förefaller mig uppenbart att perioden 1913-40 var en av dessa "långa stagnationsperioder" inom den kapitalistiska produktionen. Alla de kortare cykler som inom den följde efter varandra – från kris till kris, från 1913 till 1920, 1920-29, 1929-1938 – markerades genom särskilt djupa depressioner, därför att tendensen på lång sikt var stagnerande. Den "långa period", som började med andra världskriget och som vi ännu befinner oss i – låt oss säga cykeln 1940-65 eller 1940-70 – karakteriseras däremot av expansion. Genom denna ökas förhandlingsmarginalen och meningsutbytet mellan bourgeoisin och arbetarklass. Därmed skapas möjligheter att befästa systemet genom de eftergifter man gör för arbetarna och det är en politik som i dag tillämpas i Västeuropa och Nordamerika och i morgon kanske också i flertalet sydeuropeiska länder. Det är en nykapitalistisk politik, som är grundad på ett ganska intimt samarbete mellan den expansiva borgarklassen och konservativa krafter inom arbetarrörelsen och som är baserad på en fortlöpande höjning av arbetarnas levnadsstandard.

Men bakgrunden till hela denna utveckling är ifrågasättandet av och tvivlet på framtiden för det kapitalistiska systemet. Inom bourgeoisins alla betydande skikt härskar nu övertygelsen att

¹ Boken finns på svenska: [Marxismens ekonomiska teori](#) – *Red*

ekonomins egen automatik, de s. k. marknadsmekanismerna, inte kan sörja för systemets fortbestånd. Man kan inte överlåta detta till den kapitalistiska ekonomins inre, automatiska, verksamhet utan det krävs medvetna ingrepp, som blir allt fler, större och mer systematiska, för att rädda systemet.

Då borgerligheten inte längre har förtroende för den kapitalistiska ekonomins självvidmakt-hållande mekanism, måste en annan och yttre kraft ingripa för att på lång sikt rädda systemet. Denna andra kraft är staten. Nykapitalismen är en kapitalism som framförallt utmärks av ett växande statligt inflytande över det ekonomiska livet. Det är för övrigt från denna utgångspunkt som den nu rådande nykapitalismen i Europa kan ses som bara en förlängning av Roosevelts experiment i USA.

För att förstå nykapitalismens ursprung måste vi emellertid också räkna med en andra faktor, som förklarar statens ökande inflytande i ekonomiska frågor, nämligen *det kalla kriget*, eller, mera allmänt, den utmaning mot världskapitalismen, som de icke-kapitalistiska krafterna utgör. Denna utmaning gör det alldeles outhärdligt för kapitalismen med ett perspektiv av en svår ekonomisk kris av samma typ som den 1929-33. Man behöver bara tänka sig vad som skulle ske i Tyskland, om det i väst vore fem miljoner arbetslösa medan det i öst vore brist på arbetskraft, för att inse det politiskt omöjliga i en sådan situation. Det är därför som samhällsingripandet i ekonomin i de kapitalistiska länderna främst är *anti-cykliskt*, eller, som man också kan säga, *krisutjämning*.

En ständig teknologisk revolution

Låt oss ett ögonblick stanna inför det fenomen, förutan vilket den nykapitalism, som vi sedan femton år lever i, inte går att förstå, nämligen expansionen på lång sikt.

För att förstå det, för att förstå orsakerna till den ”långa period”, som börjar med andra världskriget, i USA, måste vi hålla i minnet, att vi finner samma gemensamma faktor i de flesta andra expansiva cykler i kapitalismens historia. Det är de teknologiska revolutionerna. Det är ingen tillfällighet att det var en expansiv period av samma slag som föregick stagnations- och krisperioden 1913-40. Det var en extremt fredlig period i kapitalismens historia i slutet av 1800-talet. Krig förekom nästan inte alls och de teknologiska upptäckter man gjort under den tidigare fasen började nu att tillämpas. I den expansionsperiod som vi nu upplever hjälper vi själva till att accelerera takten för den tekniska utvecklingen, den utveckling för vilken inte ens termer som den andra eller tredje industriella revolutionen är helt tillämpliga. Vi befinner oss i realiteten inför en nästan oavbruten förändring av produktionstekniken och detta är snarast en biprodukt till den ständiga upprustningen, till det kalla krig vi lever i sedan slutet av andra världskriget.

Om vi noga undersöker ursprunget till de tekniska förändringarna i produktionen kommer vi att finna att det i 99 % av alla fall är militärt. Vi kommer att finna att det rör sig om biprodukter till den nya teknik som först använts på det militära området och som därefter funnit sin tillämpning på det produktiva området, i den mån denna teknik överhuvud offentliggörs.

Att denna tes är sann visas av att den i dagens Frankrike används som huvudargument av anhängarna till det franska atomvapnet. Dessa säger att om vi inte utvecklar det franska atomvapnet – slagstyrkan – kommer vi inte att behärska den teknik som inom 15-20 år utgör en betydande del av de industriella produktionsmetoderna (alla biprodukterna på det industriella området till atomtekniken etc.)

Jag ska inte här polemisera med denna tes, som jag förresten anser vara oacceptabel; jag vill bara understryka att den bekräftar, om än på ett extremt sätt, att de flesta teknologiska förändringarna på det industriella området, och i produktionstekniken i allmänhet, är biprodukter till den tekniska revolutionen på det militära området.

I den mån som vi lever i ett permanent kallt krig, karakteriserat av en forskning, som ständigt förändrar tekniken på rustningsområdet, är detta en ny faktor, en källa som s. a. s. är utom-ekonomisk, som stimulerar de oavbrutna förändringarna i produktionstekniken. Förr i tiden, när en sådan autonomi inte fanns i den teknologiska forskningen, var denna främst en angelägenhet för företagen. Då fanns det ett utomordentligt gott skäl att vilja ha en cyklisk utveckling av den. Man sade: Vi måste dämpa den takt som nya uppfinningar görs i, för vi har ytterst dyrbara anläggningar, som vi måste amortera. De måste bli lönsamma, anläggningskostnaderna måste täckas, innan företagen är redo för en ny fas av teknologisk förändring.

En del ekonomer, t. ex. Schumpeter, har tagit denna cykliska rytm av teknologiska revolutioner som förklaring till varför expansiva "långa perioder" följs av stagnerande.

I dag spelar detta ekonomiska motiv inte längre samma roll. På det militära planet finns inga rimliga skäl att stoppa forskningen efter nya vapen. Tvärtom, där finns alltid faran att motståndaren upptäcker ett nytt vapen innan man själv gjort det. Det existerar alltså en verklig stimulans för en ständig forskning, som fortgår utan avbrott och praktiskt taget utan ekonomiska begränsningar (åtminstone gäller detta för USA), och detta medför att nya upptäckter oavbrutet görs. Det betyder att vi lever i en epok av ständiga förändringar inom produktionstekniken. Vi behöver bara erinra oss vad som åstadkommits under de tio, femton sista åren – atomenergin frigörelse, automationen, datamaskinerna etc. – för att bli varse denna oavbrutna teknologiska revolution.

Men denna medför en förkortning av tiden för det fasta kapitalets förnyelse. Detta förklarar både expansionen på världsnivå, som liksom all expansion på lång sikt främst bestäms av de fasta investeringarnas storlek, och förkortningen av längden hos den grundläggande ekonomiska cykeln, som bestäms av livstiden för det fasta kapitalet. Då det fasta kapitalet nu förnyas snabbare, krymper också cykelns längd; vi får inte längre kriser vart sjunde eller tionde år utan i stället recessioner (=lindrigare kriser) vart fjärde eller femte. Det innebär att vi har kommit in i en följd av cykler, som är åtskilligt snabbare och kortare än de i perioden före andra världskriget.

Det har, för att nu avsluta denna genomgång, inträffat ännu en viktig förändring i de förhållanden vari kapitalismen existerar och utvecklas.

Vad jag åsyftar är å ena sidan utvidgningen av det s. k. socialistiska lägret och å den andra den koloniala revolutionen. En förstärkning av det socialistiska lägret är också en förlust för världskapitalismen – man skulle kunna säga en förlust av råvaror, av investerings- och avsättningsmöjligheter, men detta är, paradoxalt nog, inte fallet vad beträffar den koloniala revolutionen. Tvärtom, en av de faktorer som förklarar vidden av de imperialistiska ländernas ekonomiska tillväxt är, att i den mån som denna revolution stannar kvar inom kapitalismens ram, stimulerar den de imperialistiska ländernas produktion och export av maskinutrustning etc., av produkter från deras tunga industri.

Det innebär att industrialiseringen av de underutvecklade länderna, nykolonialismen, framväxten av en ny bourgeoisie i de koloniala länderna, är ytterligare ett stöd för en expansiv tendens på lång sikt i de avancerade kapitalistiska länderna. I grund och botten har den samma verkan som den teknologiska revolutionen. Båda leder till en ökning av den tunga industrins produktion, i synnerhet maskin- och verkstadsindustrins. En del av dessa maskiner hjälper till att påskynda förnyelsen av det fasta kapitalet, medan andra bistår vid industrialiseringen och uppbyggandet av de kolonier, som nyss blivit självständiga.

På detta sätt kan vi förstå bakgrunden till den nykapitalism, som vi nu upplever. Denna bakgrund är en period, som jag tror är begränsad i tiden, liksom analoga perioder i det förflutna. (Jag tror inte alls att denna expansiva period ska vara för evigt och att kapitalismen

nu har funnit det mirakelmedel som gör det möjligt att undgå inte bara kriser utan också växlingen mellan de ”långa perioderna” av expansion och stagnation). Den ställer nu Västeuropas arbetarrörelse inför denna expansions speciella problem.

Vad är nu det mest karakteristiska för samhällsingripandet i den kapitalistiska ekonomin?

Rustningskostnadernas betydelse

Det första objektiva fenomen som i hög grad underlättar ett växande statligt inflytande i det ekonomiska livet är just det kalla krigets varaktighet – och denna leder till rustningar. Ty det som innebär varaktighet åt det kalla kriget, åt upprustningen, åt en extremt hög militärbudget, medför också statens kontroll över en betydande andel av nationalinkomsten. Om man jämför ekonomin i dagens stora kapitalistiska länder med den före första världskriget, lägger man genast märke till den mycket viktiga *strukturella förändring* som har inträffat. Den är resultatet av militärutgifternas ökning i statsbudgeten, vilken före 1914 upptog 5-6 % av nationalinkomsten medan den i dagens kapitalistiska länder utgör 15-25 %, ja ibland t. o. m. 30 %.

Redan från början, och oberoende av varje tanke på något planerande ingrepp i ekonomin, genom blotta ökningen av de ständiga rustningskostnaderna, kontrollerar staten alltså en viktig del av nationalinkomsten.

Jag sade att det kalla kriget varit permanent under en lång tid. Personligen är jag övertygad om det. Det är varaktigt därför att klassmotsättningen mellan de två stormaktslägren är det, därför att det inte finns något rimligt skäl, som, på kort eller lång sikt gör det troligt med vare sig en frivillig nedrustning av den internationella bourgeoisin inför motståndare, med vilka de står ansikte mot ansikte över hela världen, eller en överenskommelse mellan USA och Sovjet, som snabbt skulle kunna tillåta dem att minska rustningskostnaderna med hälften, två tredjedelar eller t. o. m. tre fjärdedelar.

Pierre Naville visade i en artikel i ”*Nouvelle Revue Marxiste*” med en rad siffror från den franska budgeten 1956 militärutgifternas praktiska betydelse för åtskilliga industrigrenar. Det är många av de viktigaste industribranscherna, av dem som leder den tekniska utvecklingen, vilka i huvudsak arbetar för statens räkning och som snart skulle dö om dessa statsbeställningar upphörde; det gäller flygplans-, elektronik-, varvs-, telekommunikations- och inte minst atomindustrin. I USA är situationen densamma; men då dessa branscher där är mer utvecklade och då den amerikanska ekonomin är mycket mera omfattande, är där hela regioner beroende av dessa branscher. Man kan säga att Californien, som är den mest expansiva staten, till stor del lever på USA:s militärbudget. Om USA skulle avrusta men förbli kapitalistiskt blev det en katastrof för Californien där raket-, flygvapen- och den elektroniska industrin är lokaliserad. Man behöver inte bemöda sig alltför mycket för att förstå konsekvenserna av denna speciella situation för denna stats borgerliga politiker: Ni kommer inte att finna dem på plats i kampen för nedrustning!

Ett andra fenomen, som vid första anblicken verkar vara motsatsen till det första, är ökningen av de sociala utgifterna, av allt som är mer eller mindre förbundet med socialförsäkringarna. Deras andel i samhällsutgifterna, och i synnerhet i förhållande till nationalinkomsten, har stigit kraftigt sedan 25-30 år.

Hur kriserna har dämpats till recessioner

Med denna ökning av socialförsäkringarna följer åtskilliga andra fenomen.

Det är främst trycket från arbetarrörelsen, som alltid siktat på att mildra ett av de mest karakteristiska dragen i de proletära förhållandena: *Tillvarons otrygghet*. Eftersom priset på arbetskraften i stort sett bara täcker dess nödvändiga levnadsomkostnader, kastar varje avbrott i försäljningen av denna arbetskraft – d. v. s. varje händelse som hindrar arbetaren att arbeta

normalt: arbetslöshet, sjukdom, invaliditet, ålderdom – proletären i det djupaste armod. I början av det kapitalistiska systemet kunde arbetaren i sin nöd bara vända sig till välgörelsen, den allmänna eller den privata. Resultatet var obetydligt, materiellt sett, men det skedde till priset av oerhörda kränkningar av arbetarens mänskliga värdighet. Så småningom framtvångade arbetarrörelsen principen om socialförsäkringar, först frivilliga men sedan obligatoriska, mot olyckor av detta slag: sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och pensionsförsäkring. Till slut ledde denna kamp till principen om *den sociala tryggheten*, som i teorin skulle skydda löntagaren mot varje förlust av arbetslön.

Kassorna, som samlar upp de betydande belopp, som skall finansiera denna sociala trygghet, disponerar ofta över ett betydande och tillgängligt kapital. De kan placera detta i statliga fonder, d. v. s. låna dem åt staten (i princip på kort tid). Naziregimen använde sig först av detta tillvägagångssätt, som senare utsträckts till flertalet kapitalistiska länder.

Den alltmer betydande ansvällningen av dessa socialförsäkringsfonder har lett till en speciell situation, som ställer ett praktiskt och teoretiskt problem för arbetarrörelsen. Denna anser, med all rätt, att de summor, som inbetalts till socialförsäkringskassorna – vare sig det är gjort av arbetsgivarna, staten, eller genom att en del av arbetarnas lön hållits inne – helt enkelt utgör en del av lönen, en ”indirekt lön” eller en ”uppskjuten lön”. Det är den enda rimliga inställningen och den överensstämmer f. ö. med den marxistiska värdeteorin. Denna räknar ju priset på arbetskraften som hela den lön, som arbetaren får i utbyte för sin arbetskraft, oberoende av om den betalas ut omedelbart (direkt lön) eller senare (uppskjuten lön). Av detta skäl hör den lika och gemensamma förvaltningen (fackföreningarna – företagarna, fackföreningarna – staten) av socialförsäkringskassorna ses som en kränkning av arbetarnas rätt. Eftersom kassornas fonder tillhör endast arbetarna skall varje inblandning av andra sociala krafter än fackföreningarna i deras förvaltning tillbakavisas. Arbetarna bör inte mera tillåta en ”gemensam förvaltning” av sina löner än kapitalisterna av sina bankkonton

Men ökningen av inbetalningarna till socialförsäkringen har kunnat skapa en viss ”spänning” mellan den direkta och den uppskjutna lönen. Åtskilliga fackföreningar opponerar sig mot nya ökningarna av den uppskjutna lönen och skulle i stället vilja koncentrera sina ansträngningar på att öka den lön som direkt utbetalas till arbetaren. Man måste emellertid inse att bakom iden om uppskjuten lön och socialförsäkringen ligger *klassolidariteten*. I realiteten är inte sjuk-kassorna etc. grundade på principen om den ”individuella compensationen” (var och en tar till slut ut det som han har betalt in, eller som arbetsgivaren betalt in ' åt honom) utan på principen om *försäkring*, d. v. s. på den matematiska risken, d. v. s. på *solidariteten*: de, som inte råkar ut för olyckor, betalar, för att de som gör det helt ska kunna skyddas. Den princip som ligger under denna praktik är *klassolidaritetens*, d. v. s. arbetarnas intresse av att hindra *uppkomsten av ett underproletariat*. Detta skulle inte bara försvaga den arbetande massans kampmoral (varje individ skulle frukta att förr eller senare kastas ner däri) utan också vara en risk för ökad konkurrens om arbetstillfällena och därigenom pressa ner lönerna. Under dessa förhållanden bör vi i stället för att klaga över den ”onödiga” storleken av den uppskjutna lönen snarare visa på dess skriande *otillräcklighet*, som gör att de flesta gamla arbetare, t. o. m. i de rikaste kapitalistiska länderna, får uppleva en oerhörd sänkning av levnadsstandarden.

Den verkningsfulla lösningen på problemet om spänningen mellan den direkta och den indirekta lönen är att kräva att denna solidaritet, som är begränsad endast till arbetarklassen, skall utvidgas till att omfatta alla samhällsmedlemmar, d. v. s. en omformning av socialförsäkringen till ”Services Nationaux” (för Hälsan, Sysselsättningen och Ålderdomen), *finansierad av en progressiv inkomstskatt*. Det är bara på detta sätt som systemet med uppskjuten lön leder till en verklig och betydande höjning av lönerna och *en reell omfördelning av nationalinkomsten* till fördel för löntagarna.

Man måste erkänna att detta hitintills aldrig har förverkligats i stor skala under det kapitalistiska systemet och man frågar sig om det är möjligt, utan att framtvinga en sådan kapitalistisk reaktion, som man snabbt skulle finna under en period av revolutionär kris. Det mest intressanta med Socialförsäkringen, som den förverkligades i Frankrike efter 1944, eller framförallt den nationaliserade hälsovården i England efter 1945, är att de har finansierats mera genom en beskattning av arbetarna själva än genom en beskattning av bourgeoisin. Det är därför som man aldrig under ett kapitalistiskt system har kunnat åstadkomma en verklig och radikal omfördelning av nationalinkomsten med hjälp av skatterna, en av reformismens stora ”myter”.

En ytterligare aspekt på den vikt, som den uppskjutna lönen har tilldelats i de industrialiserade kapitalistiska ländernas nationalinkomst är just deras anti-cykliska karaktär. Vi finner här ännu ett skäl varför den borgerliga staten, nykapitalismen, har intresse av att öka volymen av denna ”uppskjutna lön”. Det är den som förhindrar en alltför snabb och kraftig sänkning av nationalinkomsten, om en kris skulle inträffa.

Då arbetaren förr i tiden förlorade sin anställning, sjönk hans lön till noll. Om en fjärdedel av ett lands arbetskraft var utan sysselsättning så sjönk löntagarnas inkomster automatiskt med en fjärdedel. Man har ofta skildrat de fruktansvärda följderna av denna inkomstsänkning, av denna minskning av den ”totala efterfrågan” för hela ekonomin. Det gav den kapitalistiska krisen bilden av en kedjereaktion, som fortskred med en skräckinjagande logik och ödesbundenhet.

Antag t. ex. att en kris bryter ut i kapitalistvarusektorn och att denna tvingas slå igen fabriker och att avskeda arbetare. Den inkomstsänkning som dessa får, minskar kraftigt deras inköp av konsumtionsvaror. På grund härav blir det snabbt överproduktion i konsumtionsvarusektorn, och denna blir i sin tur tvungen att inskränka driften. Så sjunker köpen av konsumtionsvaror än en gång och lagren ökar. Denna sektor blir hårt drabbad och den minskar, eller inställer, sina inköp av kapitalvaror. Det medför att ytterligare företag inom den tunga industrin stängs och att alltså ytterligare arbetskraft friställs. Köpkraften sjunker och krisen inom den lätta industrin förvärras än mer, vilket i sin tur medför nya avskedanden etc.

Men i och med att ett effektivt system för arbetslöshetsförsäkring har kommit till stånd *dämpas krisens kumulativa effekter*; och ju mer arbetslöshetsersättningen höjs ju kraftigare motverkas krisen. Om denna t. ex. uppgår till 60 % av lönen betyder inte ett avskedande ett bortfall av hela lönen utan bara av 40 %. 25 % arbetslösa i ett land betyder bara 10 % i minskade inkomster. Köpen av konsumtionsvaror minskar alltså inte så mycket och krisen inom denna sektor blir inte heller så kraftig etc. Kort sagt: krisen upphör att utvecklas i spiralform – den har stoppats på halva vägen. Det som i dag kallas ”recession” (= tillfällig tillbakagång) är ingenting annat än en klassisk kapitalistisk kris som har dämpats, främst genom effekten av socialförsäkringarna.

I min ”*Traité d’Economie Marxiste*” citerar jag en rad uppgifter om de senaste amerikanska recessionerna, som empiriskt bekräftar denna analys. Enligt dessa siffror förefaller det i själva verket som om 1953 och 1957 års recessioner till en början var så intensiva och av en sådan omfattning att de på alla punkter är jämförbara med de värsta kriserna i det förflutna (1929 och 1938). Men tvärtemot dessa kriser upphörde recessionerna 1953 och 1957 att förstärkas efter några månader – de hade alltså stoppats på halva vägen. Vi förstår nu en av de grundläggande orsakerna till denna förvandling av kriser till recessioner.

Med tanke på fördelningen av nationalinkomsten mellan Kapital och Arbete har ansvällningen av militärbudgeten en motsatt effekt till ökningen av den ”uppskjutna lönen”, eftersom ju i varje fall en del av denna härrör från bourgeoisins extra inbetalningar. Men med tanke på *de*

anti-cykliska effekterna spelar de båda samma roll för att dämpa krisernas häftighet och för att ge nykapitalismen ett av dess särdrag.

Den totala efterfrågan kan kanske delas upp i två kategorier: en som riktar sig mot konsumtionsvaror och en mot kapitalvaror. Ökningen av social försäkringsfonderna gör det möjligt att undvika en kraftig nedgång av konsumtionen efter det att krisen börjat. Ökningen av de offentliga utgifterna (framförallt militärutgifterna) gör att man kan undvika en kraftig nedgång av efterfrågan på kapitalvaror. På så sätt arbetar detta nykapitalismens speciella drag, inte för att upphäva kapitalismens motsättningar – kriserna bryter ut som förut och det medel som skulle garantera en oavbruten, mer eller mindre harmonisk, tillväxt har kapitalismen ännu inte funnit – men för att minska krisernas omfattning och intensitet. Det går åtminstone tillfälligt, inom ramen för en ”lång period” av accelererad tillväxt, och till priset av en permanent inflation.

Tendensen till en ständig inflation

En konsekvens till alla de fenomen som vi talat om och som har alla deras anti-cykliska effekter, är den tendens till permanent inflation, som tydligt visar sig i den kapitalistiska världen sedan 1940.

Grundorsaken till denna ständiga inflation är rustningssektorns betydelse inom ekonomin i de flesta stora kapitalistiska länderna. Ty produktionen av krigsmateriel har den säregenheten att den skapar köpkraft genom sina löneutbetalningar, på exakt samma sätt som konsument- och kapitalvaruindustrin, utan att denna balanseras genom en ökning av varumängden, vars försäljning skulle kunna suga upp den på så sätt skapade köpkraften.

Den enda situation vari inte militärutgifterna skulle skapa inflation vore då de helt betalades med skattemedel och i sådana proportioner att den relativa köpkraften hos arbetare och kapitalister förblev densamma, liksom förhållandet mellan värdet av konsumtions- och kapitalvaror. Denna situation existerar inte i något land, inte ens där skattetrycket är högst. Särskilt i USA täcks inte militärutgifterna av höjda skatter, genom en minskning av den tillkommande köpkraften, och härav kommer tendensen till en permanent inflation.

Det finns ännu ett fenomen av strukturell natur i den kapitalistiska ekonomin i monopolens tidsålder, som har denna effekt, och det är prisstelheten i vikande konjunkturer.

Det faktum att de stora monopolistiska trusterna utövar en hård, för att inte säga total, kontroll över en rad marknader, främst marknaden för varaktiga konsumtionsvaror och kapitalvaror, inses genom frånvaron av priskonkurrens i klassisk mening. Varje gång som utbudet är mindre än efterfrågan stiger priserna, medan varje gång utbudet är större än efterfrågan är priserna stabila eller sjunker endast obetydligt. Detta fenomen har konstaterats sedan snart 25 år inom bl. a. den tunga industrin. Det är f. ö. förbundet med den fas av expansion på lång sikt, som jag tidigare talade om, för vi måste anständigtvis tillstå att vi inte kan förutsäga prisutvecklingen på varaktiga konsumtionsvaror då denna expansionsperiod är över.

Det är inte uteslutet att när överskottskapaciteten förstärks kan detta leda till en ny priskonkurrens och till väsentliga prisfall. Man skulle kunna försvara tesen, att den beryktade bilkris, som väntar under andra hälften av 60-talet (1965, 1966, 1967) skulle kunna sugas upp på ett relativt enkelt sätt i Västeuropa, om försäljningspriset på småbilarna sänktes till hälften. Det bleve då en sådan efterfrågeökning att denna överskottskapacitet sannolikt skulle försvinna på ett normalt sätt. Nu förefaller detta inte möjligt men om den knivskarpa konkurrensen fortsätter inom den europeiska bilindustrin under en lång tid, 5-6 år, något som är helt realistiskt, så är det en eventualitet, som inte ska uteslutas. Låt mig genast tillägga att en annan utväg är troligare, nämligen att överskottskapaciteten minskas genom stängning och nedläggning av en hel rad företag, vilket alltså helt skulle hindra varje betydande prissänkning. Det är den

normala reaktionen inför en liknande situation under ett system med monopolistisk kapitalism. Det behöver inte helt utesluta den andra möjligheten, men för ögonblicket har vi inte fått vara med om den på något område. Se t. ex. på oljebranschen! Vi har där haft potentiell överproduktion under sex år. Men prissänkningarna som trusterna – vilka gör vinster på 100 % och 150 % – samtyckt till är mycket beskedliga, de rör sig om 5 eller 6 %, om man betänker att de skulle kunnat reducera bensinpriset med hälften, om de velat.

Borgfredsekonomin: den "ekonomiska programmeringen"

Den andra sidan av nykapitalismens medalj är de fenomen man kort kan sammanfatta under etiketter som "borgfredsekonomi", "ekonomisk programmering" eller "ramplanering". Det är en annan form för ett medvetet ingripande i ekonomin, tvärt emot andan i den klassiska kapitalismen, men ett ingripande som inte längre främst är statsmaktens verk, utan snarare resultatet av ett samarbete, en integrering, mellan å ena sidan statsmakt och å den andra kapitalistiska grupperingar.

Hur skall man förklara denna allmänna tendens till "borgfredsekonomi" till "ekonomisk programmering"? Vi måste utgå från ett reellt behov hos storkapitalet, ett behov som härrör från just det fenomen som beskrevs i mitt första avsnitt. Jag talade där om hur produktionsfaktorerna (maskiner t. ex.) förnyades i en allt snabbare takt genom en mer eller mindre permanent teknologisk revolution. Men om omsättningshastigheten för det fasta kapitalet ökar blir det nödvändigt att amortera allt större investeringar under allt kortare tid. Det är här som orsaken till den kapitalistiska programmeringen av ekonomin ligger, till denna press mot borgfredsekonomin.

Dagens monopolistiska kapitalism koncentrerar tiotals miljarder i investeringar, som snabbt måste amorteras. Den kan inte längre tillåta sig lyxen att riskera omfattande periodiska fluktuationer. Den måste vara säker på sina intäkter åtminstone under dessa mellanperioder, som mer eller mindre motsvarar amorteringstiden för det fasta kapitalet, d. v. s. perioder som nu räcker 4-5 år.

Företeelsen har för resten kommit inifrån det kapitalistiska företaget självt, där den alltmer invecklade produktionsprocessen förutsätter ett alltmer precist planeringsarbete för att det hela ska kunna fungera. Den kapitalistiska programmeringen innebär vid en sista analys ingenting annat än en utvidgning, eller mera exakt en samordning, på nationell nivå av det som redan utbildats på det stora företags, trustens, och kartellens nivå.

Vad är det mest karakteristiska för denna ramplanering? I motsats till en socialistisk planering, som alltså är av en helt annan natur, *gäller det inte alls att fastställa en rad mål för produktionen och garantera att dessa effektivt uppnås*, utan bara att samordna de investeringsplaner som de privata företagen redan utarbetat. Denna nödvändiga samordning åstadkommes främst genom att man framställer några mål som viktigast för samhället, d. v. s. som motsvarar bourgeoisins sammantagna intressen.

Utförandet kan vara mer eller mindre raffinerat men i huvudsak består aktiviteten hos dessa "plankommissioner", "planbyråer", "programmeringsbyråer" i att rådfråga representanter för olika företagargrupper, att gå igenom deras investeringsplaner och marknadsantaganden och att få dessa att s. a. s. "harmoniera" med varandra.

Gilbert Mathieu visar, i tre artiklar i "*Le Monde*" mars 1962, att medan 280 fackföreningsmän har deltagit i de olika planeringskommissionernas arbete, har 1.280 företagschefer eller arbetsgivarrepresentanter varit representerade där. "I praktiken", uppskattar Francois Perroux, "byggs och sätts den franska planen i verket under ett dominerande inflytande av de stora företagen och de stora finansintressena". Och Le Brun, fastän han är en av de mest moderata

fackföreningsledarna, har bekräftat att den franska planeringen ”huvudsakligen är ett avtal mellan kapitalets och statens spetsar, där de första normalt har mer inflytande än de senare.”

Denna jämförelse och samordning av företagens beslut är dessutom utomordentligt nyttig för dem; den utgör ett slags sondering av marknaden på nationell skala, överenskommen på lång sikt, vilket är mycket svårt att utföra med gängse teknik. Men grunden för alla studier, för alla kalkyler, förblir de siffror som företagsidan har lagt fram som sina förmodanden.

Programmering av detta slag, ”ramplaneringen”, har alltså två karakteristiska drag.

Å ena sidan blir den mycket snävt centrerad kring företagarintressena, vilka är utgångspunkten för kalkylen. Och när man talar om företagen är det inte alla det gäller, utan bara bourgeoisins dominerande skikt, d. v. s. monopolen och trusterna. I den mån som det kan råda någon intressekonflikt mellan de mäktigaste monopolen (se t. ex. konflikten om stålpriset i USA för något år sedan mellan stålproducerande och stålkonsumerande trusters) spelar statsmakten rollen av skiljedomare, till fördel för den ena eller den andra kapitalistiska gruppen. Det är på sätt och vis borgerlighetens styrande skikt, som handlar för alla aktieägare, för alla dess medlemmar, i den dominerande gruppens intresse och inte i demokratins eller det stora flertalets.

Å andra sidan finns det en osäkerhet som ligger till grund för alla dessa kalkyler. Den beror på planeringens rent intuitiva karaktär och det faktum att statsmakten, liksom privatintressena, i sina händer inte har något instrument för att kunna förverkliga sina avsikter.

Under tiden 1956-60 gjorde ”programmerarna” i C. E. C. A. likaväl som de belgiska planerarna vid två tillfällen mycket grova misstag vad beträffar förutsägelse om kolkonsumtionen i Västeuropa, särskilt i Belgien. Under Suezkrisen förutsåg de en ökning från 30 till 40 milj. ton/år. Konsumtionen sjönk till 20 milj. När detta blev uppenbart försäkrade de att den nedåtgående trenden skulle fortsätta. Men till 1963 steg den igen, från 20 till 25 miljoner ton per år. Det medförde, särskilt under vintern 1962-63, en akut kolbrist och Belgien tvingades t. o. m. att importera kol – från Vietnam!

Detta exempel tillåter oss att fatta kärnpunkten i den teknik som ”programmerarna” tvingas använda nio gånger av tio i sina kalkyler: det rör sig om en enkel projektion in i framtiden av den *aktuella utvecklingstendensen*, på sin höjd korrigerad med en koefficient för efterfrågeelasticiteten, som beräknas ur förutsägelse om den allmänna expansionen.

Staten garanterar profiten

En annan aspekt av denna ”borgfreds-ekonomi”, som understryker dess farliga karaktär för arbetarrörelsen, är att idén om en ”social programmering”, eller en ”inkomstpolitik”, finns underförstådd i idén om den ”programmerade ekonomin”. Det är omöjligt att garantera trusterna stabilitet i deras utgifter och inkomster under en period av fem år, ända tills deras nya installationer har betalats av, utan att också garantera stabilitet i löneutgifterna. Man kan inte ”planera omkostnaderna” om man inte på samma gång ”planerar kostnaderna för arbetskraften”, d. v. s. om man inte förutser en bestämd löneökning och försöker att strängt hålla sig till den.

Arbetsgivare och regeringar har försökt tvinga på fackföreningarna i hela Västeuropa denna utveckling. Dessa ansträngningar tar sig främst uttryck i en förlängning av avtalstiden, i en lagstiftning som gör det svårare att genomföra överraskande strejker eller som förbjuder vilda strejker, i en enorm propaganda för en ”inkomstpolitik”, som tydligen är den enda ”garantin” som ”inflationshotet”.

Idén att man bör orientera sig mot denna ”inkomstpolitik”, att man exakt kan kalkylera löneökningarna och att man alltså kan undvika strejkernas ”extrakostnader”, börjar också

utbreda sig alltmer i Frankrike. Den förutsätter att fackföreningsrörelsen integreras, inpassas, i det kapitalistiska systemet. I grund och botten innebär detta perspektiv att fackföreningsrörelsen upphör att vara ett arbetarnas kampinstrument för att *förändra* nationalinkomstens fördelning. Den blir i stället en garant för ”den sociala freden”, för företagen att arbetsprocessen fortlöper utan avbrott, för kapitalets förnyelse, en garant för amorteringarna på det fasta kapitalet under hela dess förnyelseperiod.

Detta är, naturligtvis, en fälla för arbetarna och arbetarrörelsen, främst av ett skäl som härrör ur själva den kapitalistiska ekonomins natur.

I det kapitalistiska systemet är lönen priset på arbetskraften. Detta pris svänger kring värdet på denna arbetskraft enligt lagen om tillgång och efterfrågan. Men hur är den normala utvecklingen av maktförhållandena, hur fungerar rörelsen av utbud och efterfrågan, under den ekonomiska cykelns lopp? Under recessionsperioden och själva återhämtningen råder det arbetslöshet som pressar ner lönerna och det är stora svårigheter för arbetarna att kämpa för löneökningar. Men vilken fas av cykeln är mest gynnsam för lönehöjningar? Det är uppenbart den fas då det råder full sysselsättning och t. o. m. brist på arbetskraft, d. v. s. i ”boomens” sista fas, i den ”överhettade” högkonjunkturen.

Det är under denna fas som en strejk för löneökningar är lättast att genomföra. Arbetsgivarna tenderar då att gå med på löneökningar t. o. m. utan strejker, under trycket av arbetskraftsbrist. Men varje kapitalistisk konjunktorekonom säger att det är just under denna fas, som det ur ”stabilitetens synpunkt” och för så vitt man inte sätter den kapitalistiska profiten ifråga (för den underförstås alltid i detta slags resonemang) är farligast att strejka och försöka höja lönerna. Ty om man ökar den totala efterfrågan då det redan råder full sysselsättning blir den tillkommande efterfrågan automatiskt inflatorisk. Med andra ord: Hela borgfredsekonomens logik är just att undvika strejker och lönekrav *under den enda fas i cykeln då maktförhållandena mellan klasserna är till arbetarnas förmån*, d. v. s. under den enda fas då efterfrågan på arbetskraft markant överstiger utbudet, då lönerna skulle kunna ta ett språng framåt, då omfördelning av nationalinkomsten mellan löner och profiter skulle kunna ske till förmån för lönerna.

Om man kom överens om att hindra de s. k. inflationistiska löneökningarna under just denna fas skulle detta leda till en minskning av de sammanlagda löneökningarna under hela cykeln. Man skulle erhålla en cykel där *lönernas relativa andel* av nationalinkomsten hade en tendens att ständigt sjunka. Det har den redan under uppsvingets, återhämtningens, period (som ju per definition karakteriseras av höga profiter) och under högkonjunkturen skulle man hindra arbetarna att rätta till denna tendens. Vi har f. ö. ett praktiskt exempel på konsekvenserna av en inkomstpolitik, som är alldeles stel och kontrollerad av staten, i samverkan med fackföreningarna. Det gäller Holland, där systemet har tillämpats sedan 1945, och resultatet har blivit en slående nedgång av lönernas andel i nationalinkomsten, som inte har sin like i hela Europa.

På ett rent tekniskt plan finns det två avgörande argument att ställa upp mot ”inkomstpolitikens” anhängare:

1) Om löneökningarna av de ”konjunkturrella” skäl som åberopas, i en period av full sysselsättning inte får överskrida produktivitetsökningen, varför kräver ni inte mycket kraftigare lönehöjningar i arbetslöshetsperioder? Konjunkturmässigt skulle sådana ökningarna rättfärdigas i samma ögonblick, eftersom de åter sätter fart på ekonomin.

2) Hur kan man tillämpa en inkomstpolitik, det minsta effektiv, om löntagarnas inkomster är det enda man känner till? Kräver den inte som förutsättning *arbetarkontroll över produk-*

tionen, öppna redovisningar och avskaffande av bankhemligheten för att man exakt ska kunna fastställa kapitalisternas inkomster och produktivitetsökningen?

Detta betyder inte att vi skulle acceptera de borgerliga ekonomernas tekniska argumentation, för det är helt galet att säga att en löneökning, som är större än produktivitetsökningen, automatiskt är inflationsframkallande i en period med full sysselsättning. Det är den bara om man låter profiten vara intakt ... Minskar man profiten genom ett kraftigt ingripande mot privategendomen, som t. ex. "Kommunistiska Manifestet" förordar, blir det alls ingen inflation. Man tar helt enkelt köpkraft från kapitalisterna och ger den åt arbetarna. Det enda man riskerar är en minskning av investeringarna. Men man kan vända den kapitalistiska tekniken mot dess egentliga upphovsmän, genom att säga att det inte vore så illa att minska investeringarna då det råder en period av full sysselsättning och "överhettad" boom; tvärtom, denna minskning är i samma ögonblick på väg. Det vore också ur den anti-cykliska politikens synpunkt klokare att minska vinsterna och öka lönerna, som skulle göra det möjligt att man tog avlösningen av investeringarna för att bibehålla högkonjunkturen, som hotas av de produktiva investeringarnas oundvikliga tendens att gå ner från och med ett visst ögonblick.

Av detta kan vi dra följande slutsats: det statliga ingripandet i det ekonomiska livet, borgfredsekonomin, den ekonomiska programmeringen, är inte alls neutralt ur social synpunkt. Det är ett instrument i händerna på borgarklassen, eller dominerande grupper inom denna, och inte alls en skiljedomare mellan bourgeoisie och proletariat.

Nykapitalismens verkliga natur, det växande statsinflytandet över det ekonomiska livet, kan kanske sammanfattas i denna formel: Inom ett kapitalistiskt system, som har övergivit sin egen ekonomiska automatik, *blir staten garanten för den kapitalistiska profiten*. Staten garanterar den i den mån som den minskar omfattningen av de cykliska svängningarna. Den tryggas också genom de ytterligare tillvägagångssätt, som tillämpas just inom ramen för borgfredsekonomin. Staten säger t. ex. till kapitalisterna: Om ni investerar ert kapital i den eller den regionen, i den eller den branschen garanterar vi er 6 eller 7 % i utdelning på ert kapital, vad som än händer, till och med om era dåliga vanor är osäljbara. (Det sublimes i denna metod är inte de franska planteknikernas upptäckt – den hade redan herrar Funk, Schacht och Göring observerat...)

Denna statliga profitgaranti, liksom alla de anti-cykliska åtgärderna, utgör vid en sista analys en omfördelning av nationalinkomsten till fördel för de monopolistiska gruppernas vinster. Det sker genom subsidier, skattesänkningar, krediter med reducerad ränta, åtgärder som alla för till en högre profit. Denna verkar inom ramen för en normalt fungerande kapitalism, framförallt i en fas av expansion på lång sikt, tydligen stimulerande på investeringarna och fungerar på ett sätt som planerats av projektets upphovsmän.

Arbetarrörelsens val

Antingen anpassar man sig på ett fullständigt logiskt och sammanhängande sätt inom ramen för det kapitalistiska systemet och man erkänner alltså verkligen att det bara finns ett sätt att försäkra sig om en konstant ökning av investeringarna, av den industriella tillväxten, och det är ökning av profiten.

Eller också vägrar man som socialist att verka för en ökning av profiten, eftersom det finns ett sätt att undgå detta. Det är utvecklandet av en stark offentlig sektor inom industrin, vid sidan om den privata, d. v. s. att i praktiken lämna den kapitalistiska ramen och dess logik och gå vidare till vad vi kallar antikapitalistiska strukturreformer.

Vi kan inte, utan att bedra folket, på en gång predika en snabbare ekonomisk expansion och en omfördelning av nationalinkomsten till löntagarnas fördel. I ett kapitalistiskt system

innebär det förra en höjning av de privata investeringarna, som finansieras av profiterna. Inom kapitalismens ram är dessa två mål helt oförenliga, åtminstone på kort sikt.

Arbetarrörelsen befinner sig alltså inför ett avgörande val mellan en politik som innebär *nykapitalistiska strukturförändringar* och en politik som i grunden är *antikapitalistisk*. Den förra innebär fackföreningarnas integrering, inpassning, i det kapitalistiska systemet, och deras förvandling till garantier för den sociala freden under det fasta kapitalets amorteringsfas.

Den senare innebär utveckling av ett program med antikapitalistiska strukturreformer, som har till mål att rycka inflytandet över ekonomin ur finansgruppernas händer och lägga det i nationens. Vidare ska man skapa en offentlig sektor med avgörande tyngd inom industrin, kredit- och transportväsendet, och framförallt betona arbetarkontrollen, d. v. s. framväxten av en maktmotsättning inom företaget och ekonomin i dess helhet, som snabbt skulle utmynna i kamp om den politiska makten.

Lästips

Mandel: [Nykapitalismens ekonomi](#) (1964); [Arbetarna under neokapitalismen](#) (1968); [Senkapitalismen](#) (bok 1972)